

ÁLLANDÓSULT SZÓKAPCSOLATOK, IDIOMATIKUS KIFEJEZÉSEK A MEZŐSÉGI MAGYAR NYELVHASZNÁLATBAN

Kulcsszavak: *nyelvi érintkezés; állandósult szókapcsolatok; idiomatikus kifejezések; szólások; közvetett nyelvi hatás*

1. BEVEZETÉS

A mezőségi nyelvhasználat kutatása során megállapítást nyert, hogy a román nyelvi hatás következtében ebben a sajátos regionális nyelvváltozatban közvetlen és közvetett kontaktusjelenségek keverednek a tájnyelvi elemekkel, az archaikus mezőségi nyelvjárással, így a mezőségi településeken egy kontaktuselemekben gazdag, helyi népnyelvi nyelvváltozat él. A 20. század második felében egész Erdélyre kiterjedő regionális nyelvi kutatások és az elmúlt öt évben célzottan a mezőségi régióban összegyűjtött élőnyelvi anyag feldolgozása azt igazolja, hogy a román nyelvi hatásnak jelentős mértékben kitett nyelvváltozatban sokféleképpen ötvöződnek a román kölcsönszavak, kódváltások, neologizmusok, a nyelvi hiány és bizonytalanság különféle megjelenési formái, jelentéskölcsönzések, lexikai és grammatikai tükörszerkezetek a jellegzetes nyelvjárási elemekkel, mezőségi hangzósajátosságokkal, megőrzött régiségekkel, népies alakváltozatokkal.¹

A Mezőségen gyűjtött, hangfelvételeken rögzített élőnyelvi anyag a hétköznapi nyelvhasználat szintjén is változatos, gazdag népi fantáziavilágot, erőteljes szimboli-

* SÓFALVI Krisztina (1980), PhD, nyelvész, egyetemi oktató, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Tanulmányok Tanszék, Kolozsvár, krisztina.sofalvi@gmail.com

1 PÉNTÉK János–BENŐ Attila: *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. EME–Gondolat, Kvár–Bp., 2020. 306, 312; SÓFALVI Krisztina: *Grammatikai vonatkozású kontaktusjelenségek a mezőségi nyelvhasználatban*. Acta Academiae Beregsasiensis. Philologica I(2022). 2. sz. 124–148; BENŐ Attila–SÓFALVI Krisztina: „... *hogy is neveződik?*” *A nyelvi hiány és a nyelvi bizonytalanság jelzésének módjai és formái a mezőségi kétnyelvű beszélők megnyilatkozásaiban*. Erdélyi Múzeum LXXXIII(2021). 3. sz. 65–80; uók: *Mezőségi beszélők verbális repertoárja = Változó bölcsészettudomány – a 21. század nyelvi kihívásai*. Szerk. SÁROSI-MÁRDIROSZ Krisztina–Mária–BÍRÓ Enikő–Sorin Gheorghe SUCIU–Alois–Richard KOMMER. Scientia Kiadó, Kvár, 2024 (Trans-Linguistica V–VI). 29–46.

kát tükröz. Mögötte nemcsak a magyar, hanem a román népi észjárás, gondolkodásmód, hiedelemvilág is fellelhető. Az egyszerű szóhasználatban is intenzíven megjelenő, közvetett román nyelvi hatás és szemantikai interferencia² következtében a közismert állandó szókapcsolatok, szólások és közmondások is gyakran tartalmaznak olyan szavakat, kifejezéseket, melyeknek van román nyelvi párhuzama, vagy egyenesen azok tükörfordításai. A tanulmány az állandósult szókapcsolatoknak, szólásoknak, közmondásoknak a közvetett román nyelvi hatás szerinti csoportosítására tesz kísérletet, aszerint, hogy a román szókapcsolatok tükörfordításáról, részleges fordításáról, a magyar és a román nyelv szókapcsolatainak érintkezéséről vagy a két nyelv közti állandó interferencia és bizonytalanság következtében kialakult sajátos szerkezetekről beszélünk.

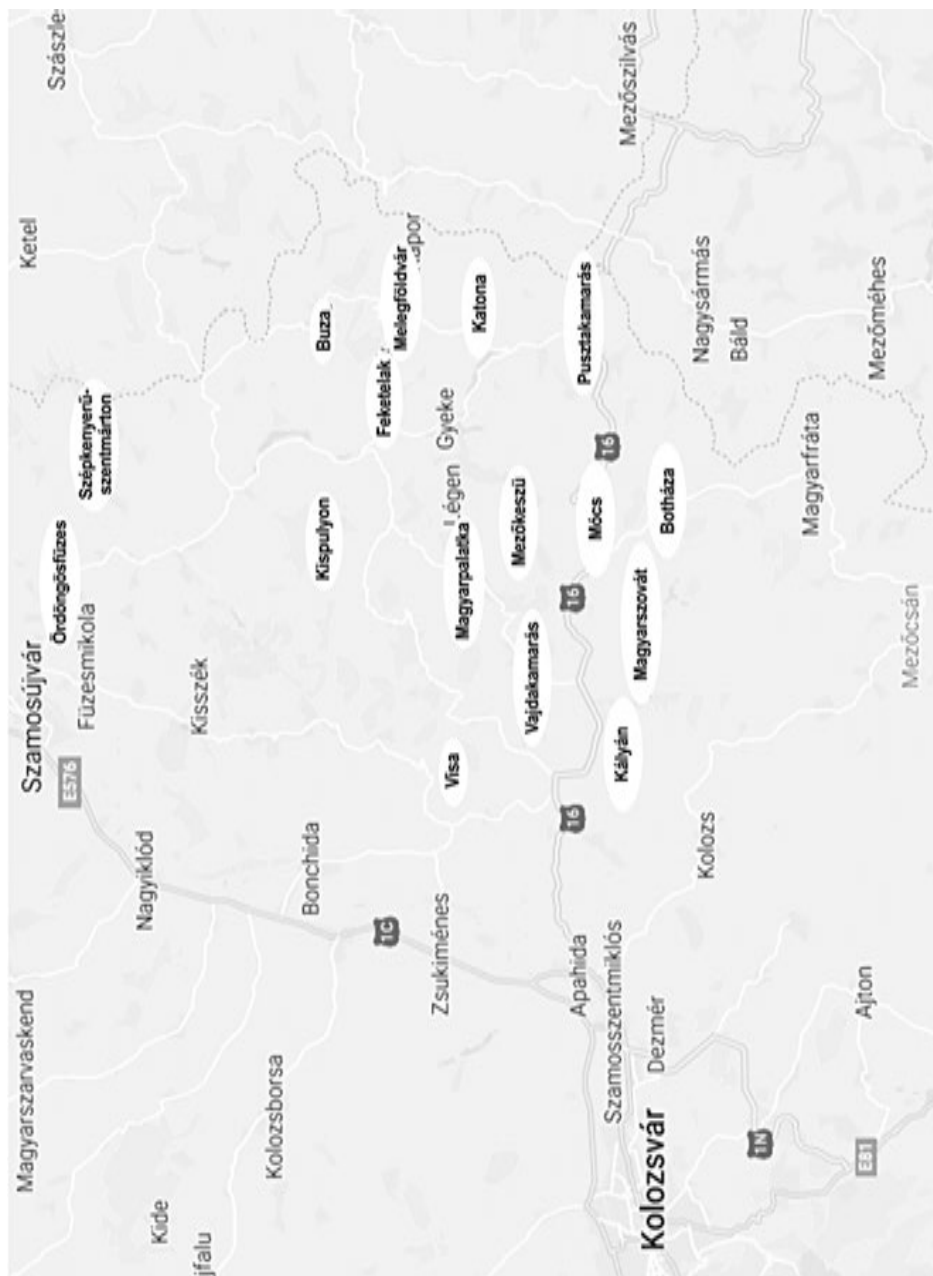
2. ANYAGGYŰJTÉS, TELEPÜLÉSEK

Az adatgyűjtésre 2018–2023-ban került sor, ennek folyamán 16 belső-mezőszégi faluban történt hangfelvételes adatrögzítés, irányított interjúk formájában.³ Az interjúk helyszínül szolgáló falvak között vannak magyar többségű települések (Mezőkeszű – Mk, Vajdakamarás – Vk, Visa – Vi), vegyes lakosságú falvak, ahol kb. fele-fele a magyar–román lakossági arány, vagy román többségű falvak, ahol arányaiban még mindig jelentős a magyarság aránya (Buza – Bu, Feketelak – Fl, Magyarpalatka – Mp, Magyarszovát – Msz, Melegföldvár – Mf, Ördöngösfüzes – Öf, Szépenyerű-szentmárton – Szs), illetve szórványhelyzetű települések (Botháza – Bh, Kályán – Ká, Katona – Ka, Kispulyon – Kp, Mocs – Mo, Pusztakamarás – Pk). Így a kutatott falvakban mindhárom, Erdély egészére jellemző etnikai/nyelvi településszerkezet érvényesül.⁴ Falvanként átlagosan 4–5 adatközlővel készítettünk interjút, a terepmunka eredménye eddig több mint 100 órányi hanganyag, közel száz adatközlőtől, akiknek átlagéletkora 32 és 91 év között van. Az interjúalanyok magyar anyanyelvű, többségükben magyardomináns, esetenként bizonyos regiszterek tekintetében romándomináns kétnyelvűek, tehát egyénenként eltérő szinten a román nyelvet is beszélik. A gyűjtés során az adatközlők gyerekkorukról, családjukról, munkájukról, a

2 BENŐ Attila–SÓFALVI Krisztina: *Közvetett román nyelvi hatás és szemantikai interferencia a mezőszégi beszélők nyelvhasználatában* = *Certamen XI. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában*. Szerk. EGYED Emese–PAKÓ László. EME, Kvár, 2024 (a továbbiakban BENŐ–SÓFALVI: *Közvetett román nyelvi hatás*). 37–52.

3 Az anyaggyűjtést Benő Attilával végeztük a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet kutatási programjaként, az MTA Domus Hungarica Scientiarum et Artium ösztöndíjprogram támogatásával.

4 PÉNTEK–BENŐ: *i. m.* 65.

1. térkép. A kutatott települések

falú történetéről és hagyományairól, az egyházi életéről, az etnikai viszonyokról és nyelvhasználati szokásaikról beszéltek.

3. KÖZVETLEN ÉS KÖZVETETT KONTAKTUSJELENSÉGEK AZ ÁLLANDÓSULT SZÓKAPCSOLATOKBAN

A kutatott települések magyarságának nyelvhasználatában a román közösséggel való érintkezés következményeként egyre intenzívebben és sokrétűbben érvényesül a román nyelvi hatás, de mindegyik falu magyar beszélőközössége hangzórendszerében, grammatikájában és szókincsében ma is őrzi a mezősegi nyelvjárást. A gyűjtött anyag eddigi vizsgálata azt mutatja, hogy a román nyelvi hatás és az aszimmetrikus kétnyelvűség különféle hangtani, grammatikai és olyan szókészlettani kontaktusjelenségekben nyilvánul meg, mint szókölcsonnés, kódváltás, tükörfordítások, jelentéskölcsonnések, analitizálódás, feminizálás, nyelvi hiány és nyelvi bizonytalanság. A mezősegi nyelvjárás elsősorban hangtani sajátosságokban, jellegzetes magánhangzó- és mássalhangzó-megfelelésekben,⁵ nyelvjárási alakváltozatokban, archaikus kifejezésekben, tájszavakban, megőrzött régiségekben él tovább a nyelvhasználatban.

Míg a szókölcsonnés és a kódváltás a közvetlen kontaktusjelenségekhez tartozik, a tükörszavak, tükörszerkezetek és jelentéskölcsonnések közvetett kontaktusjelenségeknek minősülnek. A tükörfordítások és jelentéskölcsonnések, valamint jelentésszerkezet-módosulások nem minden esetben válnak el határozottan egymástól. A tükörszó az átadó nyelvben fordítás útján keletkező új összetett vagy származékszó az átadó nyelvi minta alapján, az átvevő nyelvben korábban is meglévő nyelvi elemek újszerű kombinálódása egymással. Ilyen tükörszó például a *családorvos* 'házi orvos' (< r. *medic de familie*).⁶ A tükörkifejezések (tükörszerkezetek) szintén fordítással keletkezett, két vagy több szóból álló szó szerkezetek (szintagmák) vagy nagyobb szintaktikai egységek, amelyek az átadó nyelvi szerkezettel az alkotóelemek és az összjelentés tekintetében is megegyeznek. A leggyakoribb tükörszerkezetek az erdélyi magyar nyelvváltozatokban az igei alaptagú szó szerkezetek, pl. *telefon ad* 'telefonál' (< r. *a da telefon* 'ua.'), *kezet ad* 'kezet fog' (< r. *a da mâna* 'ua.'), de előfordulnak jelzői szó szer-

- 5 MURÁDIN László: *Az á utáni o-zás elterjedtsége a mezősegi nyelvjáróterület nyugati részén.* Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények XXVII(1983). 1 sz. 53–60; uő: *A mezősegi a-zás.* Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények XXXIII(1989). 1. sz. 23–48; SÓFALVI Krisztina: *A-zás és o-zás néhány belső-mezősegi településen.* Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények LXIV(2020). 2. sz. 141–150.
- 6 PÉNTEK-BENŐ: i. m. 315; LANSTYÁK István: *A kölcsonszavak rendszerezéséről* = uő: *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsonnésről, kódváltásról és fordításról.* Kalligram, Pozsony, 2006. 21; BENŐ Attila: *Kontaktusjelenségek az erdélyi magyar nyelvváltozatokban.* EME, Kvár, 2014. 43–47.

kezetek is, pl. *családi orvos* 'házi orvos' (< r. *medic de familie*). A tükörfordítás a grammatikai struktúrák szintjén is érvényesül, a jelentéskölcsönzés pedig jelentésszerkezet-módosulást is eredményezhet a magyar nyelvhasználatban. Az aktív kétnyelvűség, a kétnyelvű mentális lexikon állandó együttes használata módosíthatja az egyes szavak jelentésszerkezetét.⁷

Megfigyelhető, hogy a tükörfordítás jelensége a frazémák, állandósult szókapcsolatok szintjén is érvényesül. A közvetett román nyelvi hatás nem csak abban nyilvánul meg, hogy egyes román szókapcsolatokat, közmondásokat szó szerint lefordítanak magyarra. Az állandóan aktív, kétnyelvű mentális lexikon, a két nyelv közötti interferencia következtében gyakoriak a magyar köznyelvben is használatos, de a mezősi nyelvhasználatban esetenként más formában szereplő frazémák, szólások. A továbbiakban bemutatott jelenségek közül egyesek rendszeresen előfordultak a gyűjtés során, mások csak egy-két alkalommal kerültek lejegyzésre. Az interferencia és a kontaktusjelenségek működésének megértése szempontjából viszont az alkalmi előfordulások is relevánsak, mert nem biztos, hogy egyedi jelenségek akkor sem, ha csak egyszer hangzottak el a gyűjtés során, és a további kutatás számára is fontos adatok és kiindulópontok lehetnek.

4. TÜKÖRFORDÍTÁSOK, SZÓKAPCSOLATI, SZÓSZERKEZETI KEVEREDÉSEK

A tükörfordítás jelensége nemcsak a szavak, hanem az állandósult szókapcsolatok, közmondások, szólások szintjén is megfigyelhető. A gyűjtött anyag példáiban esetenként ismert a megfelelő román szókapcsolat, szólás, amelyből fordíthatták, de nem ez a jellemző, legtöbb esetben inkább a két nyelvi struktúra keveredésének lehetünk tanúi a sajátos, kétnyelvű mentális lexikon működésének eredményeként.

Az alábbiakban először azokat a szólásokat és állandósult szókapcsolatokat mutatom be, amelyeknek ismert a román nyelvi megfelelője, de a magyar köznyelvben nem használatosak ebben a formában, utána a mindkét nyelvben használt szólások keveredését, majd azokat a frazémákat, amelyeknek nem ismert a román nyelvi eredete, és a magyar köznyelvben is használatosak, de a mezősi beszédben némiképp eltérő formában találkozunk velük.⁸

7 BENŐ-SÓFALVI: *Közvetett román nyelvi hatás*; BENŐ Attila: „Egy hónapot állatt az ágyba”. *Igei jelentésszerkezetek módosulása az aktív kétnyelvűségben = A szociolingvisztikai kutatás társadalmi hatásai*. Szerk. BODÓ Csanád–SZABÓ Gergely. (megjelenés előtt).

8 A román szavak és kifejezések fordításához lásd BAKOS Ferenc: *Román–magyar kézisztár*. Akadémiai–Kriterion Alapítvány, Bp., 1993; *Dicționar explicativ al limbii române (DEX)*. Ed. Academiei Române, Buc., 1975. <https://dexonline.ro/> (utolsó megtekintés: 2025. 02.

4.1. Román szókapcsolatok, frazémák tükörfordítása

Több gyűjtőponton előforduló, több adatközlőtől is elhangzott szókapcsolat a 'mérges, haragszik' jelentésű *csudája van* kifejezés. A magyar köznyelvben nem ismert hasonló szerkezetű és jelentésű szókapcsolat, a román *a avea ciudă* 'mérges, haragszik vkre' kifejezés tükörfordításaként keletkezhetett:

S aztán még csudája volt, hogy nem akartam elmenni a keresztelőbe (Pk).

Itt is olyan csudánk volt, hogy a tiszteletes úrral volt... azzal voltam szerencsés, hogy az asszony megfordult a magyarakhoz ('áttért a magyar [itt: református] vallásra') (Mp).

Hasonlóképpen több helyen feljegyzett adat, a hétköznapi nyelvhasználat gyakori eleme a magyar köznyelvben *így kellett lennie/történnie* formában és jelentésben használatos *úgy volt, hogy legyen* kifejezés és annak különböző változatai, minden bizonnyal a román nyelvi *aşa a fost să fie* frazéma tükörfordításaiaként:

S aztán ahol a szülők is vegyülnek s vegyültek... Aztán már úgy volt, hogy legyen (Bh).

De csak úgy volt, hogy legyen, ez volt az enyém (Mp).

Mit csináljunk? Így volt, hogy legyen (Ká).

Az ember hogyha ül a házba, és nem jár semmifelé, nem történik vele. Lehet, nekem ez volt a... ez volt, hogy történjen (< r. *Asta a fost să mi se întâmple*) (Pk).

Az alábbi adatokban szereplő kifejezések a gyűjtés során egyszer fordultak elő. Mivel a magyar köznyelvben nem használatosak, de ismert a román nyelvi megfelelőjük, bizonyára a román szólás tükörfordításaként jelennek meg a két szórványtelepülés egy-egy adatközlőjénél:

Én egy hónapig búztam magamat a földön (< r. *a trage la pământ/la groapă* 'halálán van') (Ká).

Most mindenki csak búzna a macskát a farkától, hogy erre-arra, akármit csinálnának, de hogy ne dolgozzon senki (< r. *a trage mâta de coadă* 1. 'szűkölködik, szükségét lát' 2. 'henyél, lopja a napot') (Pk).

Hát meghalt, mert elfogyatt a napja. (< r. *i s-au terminat zilele* 'elfogytak a napjai') (Bh).

A román nyelvben 'elkezd tanulni, nekiáll a tanulásnak' jelentésű *a pune mâna pe carte* állandósult szókapcsolat tükörfordítása *a könyvre teszi a kezét* kifejezés az alábbi megnyilatkozásban:

Most már azt mondtam, hogy tegye a kezét a könyvre, hogy tanuljan, hogy vegye ezeket a vizsgákat (Pk).

24.); VASILE Ilincan: *Dicţionar de expresii româneşti în contexte* (DERC). Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2015. <http://www.editura.ubbcluj.ro/bd/ebooks/pdf/1797.pdf> (utolsó megtekintés: 2025. 02. 25.)

Mivel nem ismert egyértelmű, szó szerinti román nyelvi megfelelője a következő példában megjelenő, a gyűjtés során egyszer elhangzó kifejezésnek, tükörfordításról nem lehet szó, de valószínűsíthető a román 'ostoba, együgyű' jelentésű r. *a purta căciula degeaba* közmondás jelentésbesugárzása, melynek szó szerinti fordítása: 'Hiába hordja a sapkát.'

*Nem lehet tudni, hogy **mi van a sapka alatt**. Fej van, de bolond fej* (Pk).

4.2. Ismert magyar és román állandósult szókapcsolatok érintkezése

Az alábbi adatokból kitűnik, hogy az érintkezés a kollokációkra, az állandósult kifejezésekre és az átvitt értelmű szókapcsolatokra egyaránt vonatkozik. Két gyűjtőponton is lejegyzett adat a 'szűkölködik, nélkülöz' jelentésű *hiányt szenved valamiben* kifejezés némiképp eltérő, *hiányt VISZ valaminek/valamiben* formája. Bizonyára a 'nélkülöz, szükségét lát' jelentésű, de szó szerinti fordításban 'hiányt visz...' jelentésű román *a duce lipsă de...* frazéma hatását látjuk megnyilvánulni az alábbi megnyilatkozásokban:

Olyan pretenciósok nem voltunk, mint most a gyermekek, de az igazat megmondva, nem vittünk hiányt semminek (Mo).

Édesapám dolgozott a gostatnál, volt az ökrök mellett szekéren. De nem vittünk hiányt semminek (Mo).

Jó élet volt akkor is. Nem vittünk hiányt semmibe (Ká).

Más adatok is mutatják a tendenciát az állandósult szókapcsolatok, szószerkezetek tükörfordítására, olyan esetekben is, amikor a magyar köznyelv is szószerkezetet használ, mégsem abban a formában jelenik meg a kétnyelvű beszélőnél, hanem egy másik igével alkotott szószerkezetben, például a 'kezet fog' jelentésű *kezet ad* (< r. *a da mâna* 'ua.') kollokációban:

És nem adtam kezet vele. Azt mondja: miért nem adsz kezet velem? Hát, miért adjak kezet veled, ha te nem szereted a magyarokat (Ká)?

A magyar köznyelvben is használatos, de a román nyelvhasználatban és az erdélyi magyar regionális köznyelvben gyakoribb, 'otthoni hét év', 'otthoni nevelés' jelentésű *hazai hét év* kifejezés (< r. *cei șapte ani de acasă* 'az első hét év otthon') alábbi példája a megfelelő nevelés meghatározó szerepét hangsúlyozza a gyerek első hét életévében:

Ha a gyermeknek nincs meg a hazai hét évje, ott már nagy hiba van (Mk).

Az 'elkap, megragad' jelentésű *a pune mâna pe cineva* frazéma és a magyar 'megüt v. bántalmazni akar' *kezet emel rá* szókapcsolat keveredése figyelhető meg a következő példában:

Soha kezet rájuk nem tett. Én még meg-megcsapikáltam, de az csak olyan volt, né (Ká).

Noha a magyar nyelvben is van hasonló formájú és azonos jelentésű ('reped a szíve') kifejezés, az *îi crește inima* román frazéma tükörfordítása fedezhető fel az alábbi szövegben:

*De még ríkatoznak is a fiúk magyarul. Még **megnő a szíve** az embernek, mikor hall egy-egy ilyet, nem* (Pk)?

A fenti és a következő példa arra enged következtetni, hogy ha mindkét nyelvben van hasonló formájú, azonos jelentésű frazéma, előfordulhat, hogy inkább a román kifejezést fordítja a beszélő, esetleg szóhasználatában keverednek a román és a magyar kifejezés alkotóelemei. A magyar köznyelvben használatos 'kíváncsi, tudálékos' jelentésű *mindenbe beleüti az orrát* szólás román megfelelője *a-și băga/vări nasul în toate*:

*Na, akkor azt mondta A., a feleségem: P, **ne mind dugjad az orrad**, hogy csináljanak ezt, mert aztán csak magyarok nem lesznek belőlek* (Pk).

Két gyűjtőponton is lejegyzésre került az 'elkapja/fojtogatja a sírás' frazémák *öl* igével alkotott szó szerkezete, itt feltételezhető bizonyos fokú román hatás, mivel az 'öl' jelentésű *a omori* igének van 'kínoz, szenvedést okoz' jelentése is (< r. *a omori*: 3. 'a pricinui cuiva o suferință (fizică sau morală), o durere; a chinui')

*Hát akkor teli volt az iskola szülőkkel, gyerekekkel, **leölt a sírás**, hogy én vagyok a leggyengébb* ('elkapott a sírás') (Mk).

*Eztet **ölte a sírás**. Hát mondom, mi van* (Ká)?

A 'rászokni az alkoholra' kifejezésnek sokféle, a köznyelvihez képest analitikus, szétagoló szerkezetű formája figyelhető meg az alábbi mondatokban:

*XY **odaadta magát** az alkoholnak* ('rászokott az alkoholra') (Ká).

*Az apjuk nemsokára kapott egy mást, egy román nőt, mind a ketten **nekitevődtek az alkoholnak*** (Kp).

Ráadta magát az alkoholra, és aztán nem végezte a dolgát, ahogy kell (Ká).

A fenti szerkezetek is román mintára alakulhattak ki, az *a se da la băutură, a se da la beție, a se apuca de băut* ('az alkoholnak adja magát, elkezd inni') kifejezések hatására.

Az alábbi adatokban a vonzatkölcsönzés esete mutatkozik meg, mivel a román frazéma *-ban/-ben* jelentésű *în* előjárószóval fejezi ki ezeket a határozói viszonyokat:

*Ha megtudja az ember, **orrba esik*** (< r. *a cade în nas* 'orra esik') (Pk).

*Megtartom a valóságomat, ameddig bírom, és mire esküdtem, s aztán attól arrafelé **ők álljanak fejbe**, más egyebet mit hogy csináljanak* (< r. *a sta în cap* 'fejre áll') (Pk).

*Ülj le a gyermekkel, és **szót szóról** tanítsd meg neki* ('szóról szóra') (Mp).

Az utolsó példánál a román nyelvi megfelelő kifejezés *cuvânt cu cuvânt* ('szóról szóra'), de nem figyelhető meg tükörfordítás, inkább az okozhatja a bizonytalanságot, hogy mindkét nyelvben hasonló szerkezetű kifejezés hordozza ezt a jelentéstartalmat.

4.3. Ismert szókapcsolatok, frazémák más formában

Ebbe a csoportba elsősorban azok az igei kifejezések, igekötős szavak tartoznak, melyekben vagy az igekötő, vagy maga az ige más a köznyelvben is használatos alakok-

hoz képest, majd más igei vagy főnévi alaptagú szószerkezetek különféle változatait figyelhetjük meg. Ezek a kifejezések nem vezethetők vissza egyértelmű román nyelvi megfelelőre, számbavételük mégis fontos a régió nyelvhasználatának sajátosságai szempontjából.

Az alábbi példában a köznyelvitől az igekötő szempontjából eltérő kifejezés figyelhető meg, eredménye egy más jelentésű igekötős ige:

*En annyira becsültem ezeket a régi dolgokat, annyira becsültem, és máig napig is. En ezekről nem tudok **felmondani*** ('lemondani') (Mp).

Igekötős igében vagy igei kifejezésekben több esetben más ige szerepel, mint a köznyelvi megfelelőben, ahogyan a következő adatok ezt szemléltetik:

*Az Isten **megrendelt** nyolc gyermekkel is* ('megáld gyermekkel') (Pk).

*Fiam, én nem mondam, se hogy **vesd belé a pénzedet**, se hogy ne.* ('belefektet') (Ms).

*Mikor magyarázta, még **a hideg borzogatott*** ('rázza a hideg') (K).

***Nem volt nehezünkre** az, hogy románul beszéljünk* ('neheze esik') (Mp).

*En egy kicsit olyan rámenős vagyok. De **ne vegye sértve magát**.* ('sértve érzi magát') (Ms).

A köznyelvben használatoshoz képest analitikus, széttagoló szerkezetekben jelenik meg a 'beáll katonának' kifejezés, *beállja/beadja magát katonának* formában:

*Ő Melegföldváron szolgált sok ideig, akkor **beállta magát katonának**, s úgy élte világát* ('beáll') (Bu).

*S akkor összekelt édesapámmal, mikor még fiatal volt, **beadta magát édesapám katonának**, és összekerültek...* (Bu).

Egyes kifejezésekben az igei aspektus, a folyamatosság-mozzanatoság viszonylatában is előfordulnak eltérések a köznyelvi formákhoz képest (*hord*→*hordoz*, *fordul*→*forog*, *forgat*→*fordít*):

*Mert aztán úgy volt, hogy A. **hordozta a kalapot*** ('hordja v. viseli a kalapot' átv. ő az úr a háznál, ő parancsol') (Mp).

*A műk időnktől mostanig nagyon sokat változott a világ. Nagyon nagyat **forgott a kerék**, nagyon-nagyon* ('fordul a kerék') (Mp).

***Fordította a köpenyét**, amerről fúj a szél, hogy ne érje* ('köpönyegforgató') (Pk).

Változhat az igei szószerkezet főnévi alaptagja is, ahogyan a következő példa is mutatja:

*S letelt, s hazajöttem, aztán **családot repítettünk** mi is, azután jöttek a gyerekek* ('családot alapít') (Pk).

A *sors* és az *ész* főneveket tartalmazó szólásoknak, frazémáknak többfajta, a köznyelvitől eltérő változatát figyelhetjük meg, több kontextusban:

*Felvitte a jó Isten a **sorsunkat*** ('felviszi az Isten a dolgát') (Ms).

*És, emlékszem, hogy akkor olyan sárák voltak, és nem volt aszfalt, és nagy kövek. És ahogy jöttünk rendre a biciklikkel, hát **rám is jött a sor[s]*** ('rákerül a sor') (Pk).

*Elvégeztem a 7 osztályt, felvételiztem Kolozsvárt az Electrotehnicába. Sikerült minden, de **nem hagyatt a sors**, hogy bémenjek* ('úgy hozza a sors') (Msz).

*A fiatalak mind el vannak menve. Hát, melyik **merre vitte a sorsát*** ('merre visz a sors') (Pk).

Az *ész* főnévvel alkotott, az észre, gondolkodásra, életvitelre utaló szólások, frazémák következő, esetenként a régi magyar nyelvben, irodalmi szövegekben is fellelhető példái kerültek lejegyzésre, helyenként a *fej* vagy az *agy* jelenik meg az *ész* szinonimájaként:

*Pedig az ember úgy jóllakik aztán. Csak milyen, **fiatal ész mindenre kész**. Így van* (Msz).

*Hát **fiatal ész buta ész**. Tudtam én magamat gondozni, de mégis fiatal voltam* (Msz).

*Mindenki, **amit az ő esze ítél**, oda megy* (Pk).

*Ki tudja, hogy milyen **ésszel vannak** azok* (Vi).

*De hát **annyira vitte** az eszünk nekünk, **annyira vittük*** (Msz).

*Már **nem visz úgy a fejem**, mint ahogy vitt eddig* (Mk).

*Annak is **el van menve**, szegénynek, **az agya*** (Vk).

4.4. Közmondások, szólások

Az alábbiakban azok a teljes, mondatértékű közmondások, szólások kerülnek bemutatásra, amelyek a köznyelvben is használatosak, de a gyűjtött anyagban más formában hangzottak el:

Ne hagyjad az utat az ösvényért.⁹ *Régebben úgy mondták* ('Járt utat járatlanért el ne hagyj.') (Msz).

*Nagyon nehézségbe éltünk, és én mindig azt mondam, hogy **én megélek a hó hátán is*** ('A jég hátán is megél.') (Msz).

*Én olyan vagyok, **kényes**. Ahogy szokták mondani: **mint a pap macskája*** ('Alázatos, mint a pap macskája') (Bh).

Dolgozal, mint egy vak, ahogy mondja valaki ('Dolgozik, mint egy ló') (Pk).

Az *ilyen az élet* szólás jelentésbeli megfelelője az *úgy van, ahogy van* kifejezés több gyűjtőpontról is, és ennek különféle változatai:

*Aztán már **úgy van, ahogy van**. Kell hallgassunk és tűrjünk, szenvedjünk* (Bh).

***Úgy volt, ahogy volt**. Aztán nehézségbe kell éljünk* (Pk).

*Nem tartunk erősen össze, s az a baj. Mert volna még, de **úgy van, ahogy van**, sajnos.* (Pk)

Átvitt értelemben 'nevetséges, botrányos, döbbenetes' jelentésben használatos a (*tiszta*) *komédia* kifejezés, több mezőiségi településen is megfigyelhető:

⁹ Megtalálható az északi csángómagyarban is. Lásd PACZOLAY Gyula: *Északi csángómagyar közmondások, kifejezések*. Yrjö Wichmann gyűjtése (1906–1907). Erdélyi Múzeum LXV(2003). 1–2. sz. 31–59.

*Mert én sokszor a tévébe is látom, olyan komolytalan dolgokat beszélnek, hogy **tiszta komédia**. De így van, most nagyon meg van engedve minden. **Tiszta komédia**, hogy mik vannak most. De ez van. A demokrácia hozta ezt is (Pk).*

*Úgy szerette a mulatságot, hogy **komédiaság** (Msz).*

*Mi olyan sokat dolgoztunk, hogy **tiszta komédia** (Pk).*

*Milyen tévét néznek? Hát, az Erdélyt s a Duna. Inkább a magyart. Azt értsük, mert olyan nagy tudományunk nincs. Ha a románt nézzük, **tiszta komédia**, milyen zavarosság, zavaradás van ott (Mk).*

A vadmuroknak nincs közepe, a leánynak nincs szégyene kalotaszegi mondást a következőképpen fűzi egyik történetéhez, és magyarázza meg egy vajdakamarási adatközlő:

***Kiment a szégyen a vadmurakba**, ha ismerte aztat a kicsi vadvirágat. A vadmurakba volt egy fekete pont, olyan, mint egy lejes. Az mind ment ki, kisebb, kisebbnek. Most kiment egészen. Semmi nincsen benne. Úgyhogy most kiment a szégyen (Vk).*

Nem kifejezetten ismert közmondásokra emlékeztetnek az alábbi szövegrészek, mégis rendkívül kifinomult, metaforikus gondolkodásra utalnak a következő, halállal, elmúlással kapcsolatos megállapítások:

Ángyom meghalt fiatalon, elmaradt özvegyen. Úgy jön a halál, kérdezetlenül (Pk).

Nem tőtt bé 20 perc, és meg volt halva, úgy megütette itt (a vakszemit). Az volt a halála (Bh).

Én úgy gondolam, hogy ő látta a halált, hogy a halál utána van és jön (Bh).

Nem olyan halált halt meg, hogy eljött az órája, hanem rendetlenül (Pk).

A fentiekben több adaton bemutatott, nyelvileg is intenzív, mélyen gyökerező szimbolika szövi át a következő, szövegszintű elmélkedést az életről, a szenvedésekről, öregedésről, elmúlásról, mely nyelvhasználatában tartalmaz közvetlen és közvetett kontaktusjelenségeket és nyelvjárási jelenségeket is, ugyanakkor tükrözi a mezőségi ember teljes életfelfogását, hitvilágát, a halál utáni feltámadásba és az örök életbe vetett hitét, reménységét is.

Hát, aztán úgy van az ember, ha megöregszik. Váj, hányszor mondom a gyermekeknek, ne vevődjeteK utánam, mert most nem vagyok éppen, ahogy kell. Hiába, mert váj, tiszteletes asszony, mennyin mentem keresztül. Sokszor mondtam szegény édesanyámnak: édesanyám, ha egy vas így lennék, elrágódnék, mennyin megyek keresztül. De ő: hallgass, te. Mi erősebbek vagyunk, mint a vas. A vas, ha elrágódik, eltűnik, de mük nem, mert ha elrágódunk, megint visszacsínálódunk (Pk).

5. ÖSSZEGZÉS

Az elemzésből kiderül, hogy a kétnyelvű mezőszégi beszélők hétköznapi szóhasználatában is intenzíven megjelenő, közvetett román nyelvi hatás és szemantikai interferencia következtében a közismert állandó szókapcsolatok, szólások és közmondások is gyakran tartalmaznak román eredetű szavakat, kifejezéseket, azok részleges vagy teljes tükörfordításait. Az anyagban több olyan, alkalmilag vagy gyakrabban előforduló állandósult szókapcsolat is megfigyelhető, amely a magyar köznyelvben nem használatos, viszont ismert a román nyelvi megfelelője, tehát ezek a kifejezések tükörfordítással keletkeznek. Részleges tükörfordítás révén számos esetben keverednek az ismert magyar és román frazémák alkotóelemei egy-egy kifejezésen belül is. A régió egész területén előfordulnak olyan szólások, közmondások, melyeknek nem ismert a román nyelvi megfelelőjük, mégis eltérő formában használatosak a magyar köznyelvihez képest. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a lejegyzett szókapcsolatok, kifejezések nem tartalmaznak román kölcsönszavakat, tehát ezen a területen nincs közvetlen lexikai hatás. Összességében megállapítható, hogy az állandósult szókapcsolatok, szólások, idiomatikus kifejezések szintjén is érvényesül a két nyelv és kultúra állandó együttélése, érintkezése.

FIXED WORD COMBINATIONS, IDIOMATIC EXPRESSIONS IN THE LANGUAGE USE OF THE TRANSYLVANIAN PLAIN

Keywords: linguistic contacts; collocations; idiomatic expressions; proverbs; indirect language influence

The study shows that in the language use of Hungarian speakers from the Transylvanian Plain, the indirect Romanian influence and semantic interference is very strong, and the collocations, sayings and proverbs also contain words and expressions translated from the Romanian language. The material contains several occasional or more frequent phrases and idioms that are not used in the Hungarian vernacular language, but have Romanian equivalents, so these expressions are the results of translations. In many cases, well-known Hungarian and Romanian phrases are mixed within the same expression. However, the recorded collocations and idiomatic expressions do not contain Romanian loanwords, so there is no direct lexical impact at this level. Throughout the region, there are sayings and proverbs that have no known Romanian equivalent, yet, are used in a different form from the vernacular one. Overall, it can be concluded that the constant contact and coexistence of the two languages and cultures is also present at the level of collocations and idiomatic expressions.

COLOCAȚII, EXPRESII IDIOMATICE ÎN UTILIZAREA LIMBII MAGHIARE DE CĂTRE VORBITORII DIN CÂMPIA TRANSILVANIEI

Cuvinte-cheie: *contacte lingvistice; cologații; expresii idiomatice; proverbe; influență lingvistică indirectă*

Studiul arată că datorită influenței românești indirecte și a interferențelor semantice în limbajul vorbitorilor bilingvi din Câmpia Transilvaniei zicerile și proverbele conțin fie cuvinte și expresii de origine română, fie traducerile lor parțiale sau complete. Materialul conține câteva sintagme și expresii ocazionale sau mai frecvente care nu sunt folosite în limbajul colocvial maghiar, dar care au echivalenți cunoscuți în limba română, astfel că aceste expresii sunt rezultatul unor traduceri. În multe cazuri apar cologații și expresii idiomatice mixte în limba maghiară și română în cadrul aceleiași expresii. Este important de remarcat, totuși, că aceste cologații și expresii nu conțin împrumuturi românești, deci nu există un impact lexical direct la acest nivel. În întreaga regiune există atât proverbe, cât și zicale care nu au un echivalent românesc cunoscut, dar care sunt folosite într-o formă diferită de cea colocvială. În concluzie se poate afirma că contactul și coexistența constantă a celor două limbi și culturi este prezentă și la nivelul cologațiilor, al expresiilor idiomatice și al proverbelor.